

QUO VADIS «ІСТОРІЄ ПОВСЯКДЕННЯ» ?

Різноманіття пропонованих історій сьогодні милує око дослідників і читачів. У багатьох, проте, це викликає підозру, а в деякого справжній страх перед чортівським винаходом: «Всесвітня історія в загальному і загальна історія в частковому, подієва історія, мікроісторія... ці навантаження є жахливими», – так роздумує герцог Ож у книзі Раймона Кено «Голубі квіти»¹. Мало того, не легко розібратися з різними поділами історії, як наприклад, політична та економічна історії, історія знизу і зверху, історія інших тощо², де свою лепту внесла і історія повсякдення. «Маленькі люди»³ у їхніх діях, стражданнях стали в центрі досліджень істориків, або точніше «босих істориків»⁴ наукові праці яких довго не сприймалися серйозно. На сьогодні історія повсякдення збагатилася багатьма напрацюваннями любителів такого писання, поставивши по-новому запитання науковості, меж, критеріїв історії⁵. Історія стала цікавою і її оволодіння мас-медіа простором (і його використання у дослідженнях) завдяки новим технологіям, зовсім не означає, що вона втратила свою науковість⁶. Важливим завданням статті є визначити можливі перспективи даного напрямку і чи вони взагалі існують?

Історія повсякдення є тим напрямом дослідження історії сьогодні, який ввів у великий світ науки маленьку людину в її буденності. Внаслідок „історико-антропологічного повороту” кінця 1960-их років багато науковців з гуманітарних дисциплін і не тільки ринулись досліджувати масові феномени, які довший час не вважалися вартими досліджень. Формування історії повсякдення в окремий напрям пройшло під впливом ідей багатьох шкіл і дослідників, серед яких філософія Е.Гуссерля⁷, соціологія А.Шютца⁸, соціогенетична теорія цивілізацій Н.Еліаса⁹, соціальне конструювання реальності П.Бергера та Т.Лукмана¹⁰, етнометодологія Г.Гарфінкеля та А.Сікуреля¹¹ тощо. Поданий перелік звісно не є досконалий, який можна ще доповнювати, варто лише зауважити, що перелічені дослідники як і багато інших дали поштовх до створення нового напрямку «історія повсякдення».

Своєму офіційному народженню історія повсякдення (Alltagsgeschichte) завдячує новій генерації німецьких вчених 1970-х років. Зболіла історія часів «Третього Рейху» і при цьому відсутність досліджень з соціальної історії нацистської Німеччини покликала істориків звернутись до нових методів, підходів, теорій писання і висвітлення історичної правди¹². Основна база попередньо існуючих досліджень з новітньої історії була зосереджена на представленні ідеологічних, політичних, економічних аспектів передвоєнного, воєнного і післявоєнного часу¹³. Написання нової соціальної історії стало «маревом» німецької історіографії, першопроходці якої прийняли на себе удар скептиків за відтворення історії «маленьких» людей.

Переглядаючи тематику статей журналу «німецьких студій» починаючи з кінця 1970-х можна зауважити, що поряд з традиційними працями, з'являються нові дослідження, які переосмислюють образ нацистської тоталітарної Німеччини, з якою борються нечисленні герої (Widerstand)¹⁴. Різноманітність досліджень, проектів,

направлених на розкриття життя таких маргінальних груп, як робітники, селяни, жінки робітничі під час війни, селянські еліти, молоді революціонери, дали змогу зрозуміти, що «на щоденному рівні» люди продовжували жити здебільшого «нормальним» життям, яке не особливо відрізнялося від інших історичних періодів¹⁵. Приклади зі щоденного життя показують, що, навіть, у тоталітарній нацистській Німеччині можна було побачити розбіжності думок, незгоду. Суспільний резистанс визначився не лише як мучеництво, а і як рух неорганізований, керований особистими інтересами, мотивами, неузгодженістю поміж повсталими проти режиму і тими, які їх підтримували¹⁶.

Справжній рух спрямований на дослідження «щоденного життя» зібрав навколо себе багатьох істориків різного профілю і віку. Провідним дослідником напряму, без сумніву, вважається Альф Людтке. Готінгемський науковець один з перших звернувся до досліджень щоденного життя робітників часів нацистської Німеччини. У своїх наукових доробках, автор представляє суспільству справді живу історію минулого. В одній зі статей автор показує те пекло, в якому працювали робітники на фабриках, розкриває потаємні обставини робочого життя і своєрідних хвилин дозвілля, якими робітники намагалися прикрасити ту буденну важкість¹⁷. Той внутрішній «самоконструюючий»¹⁸ робочий світ-простір, в якому чоловіки, щоб вижити до завершення робочого дня, підтримували і опікали, бодай, мінімально один одного. А.Людтке заперечує міф масового виступу робітників проти нацистського режиму, оскільки насправді на початках багато людей підтримало цей режим. Такі привабливі пропозиції для робітників, як пропаговані кращі умови життя, гарні туалети, радіо тощо звабили не одного.

А.Людтке представляє думки Тімоті Мейсона, як одної з перших праць про життя робітників періоду 1930-их років. Т.Мейсон, досліджуючи документи Гестапо, показав не трагічну долю усіх відомих неефективних виступів проти системи, а постійну опозицію робітників в межах їхнього щоденного світу. Т.Мейсон розглядав політику, яка проходила нацистським режимом у три етапи: репресії, нейтралізація і інтеграція. В даному процесі, репресії призначались для цілого суспільства, тоді як нейтралізація та інтеграція спрямовувалися на робітників, здебільшого такими засобами, як, наприклад, підвищення заробітної платні на виробництві. В той же час, робітники ставили свої вимоги, за умов, навіть, шантажу перейти на іншу роботу. Для робітників це була форма певного політичного резистансу виразити своє незадоволення, з якої нацисти вміло скористали.

В іншій статті Альф Людтке, використовуючи за джерельну базу інтерв'ю та листи, які солдати посилали своїм роботодавцям під час Другої світової війни, аналізує зміну ідентичності робітників, які пішовши на фронт стали воєнними людьми. А.Людтке представляє життя робітників на фронті, показує протиставлення, що були між «ними та іншими» і важливість ідентифікувати тих інших, тих «Untermenschen» нацистської Німеччини. У прикладі зі спогадів солдатів можна відчитати такі диференціації у різниці опису італійських територій і веселих людей, і в той же час різко холодному протиставленні батьківщини росіян та поляків¹⁹. Війна, для більшості ех-робітників, стала новою роботою, де вони відчули вповні свою маскулінність, особливо по відношенню до «інших». Зромантизований міф «німецької

якісної роботи» добре втілювався і у воєнний час. Дослідження А.Людтке листів, малюнків, щоденників, фотографій, фільмів допомогло не забути тих справжніх свідків історії і спробувати розширити щоденне життя Німеччини не лише до «кількох відомих людей» у ній²⁰.

Паралельно до німецьких істориків в Італії група вчених, серед яких Джовані Леві, Карло Гінзбург, Карло Поні організувалися навколо журналу *Quaderni Storici* і серії наукових видань *Microstorie*. Зважаючи на подібний до німецького політичний і науковий контекст, в якому запанувала традиційна історія, дослідники пропонованого нового напрямку наголошували на важливості одиничного, випадкового і приватного в історії, чи це індивід, подія чи випадок. Відправна програмова стаття *Microstoria* К.Поні і К.Гінзбурга пропонує, виходячи з макроісторичного контексту, зосередитися виключно на дослідженні людини в суспільстві. Як один з основних теоретиків мікроісторії К.Гінзбург, у одній зі статей роздумує над конотацією терміну «мікроісторія», яка виявляється мала свої витоки, ще до італійських «вибухових» досліджень²¹.

Серед дослідників мікроісторичного підходу виділилося два напрями: соціальна (систематична) і культурна (епізодична) мікроісторія. Представники соціальної мікроісторії зосереджуються здебільшого на компаратизмі та методологічному індивідуалізмі близькому до соціології. Джовані Леві, зокрема, у його монографії «Влада в селі», представляє індивідуальні та сімейні відносини у соціальному і економічному просторі, систему ієрархії відносин поміж центром і периферією, столицею і маленькими спільнотами, на базі біографічних фактів усіх мешканців села Сантена, недалеко Турину, а також нотаріальних і парафіяльних записів, рахунків, кадастрів тощо²². У двотомному виданні наукових статей за редакцією Джовані Леві і Жан-Клода Шмітта подібно відтворюється історія молоді і молодих, акцентуючи на їхньому місці в системі суспільних відносин з античності до сучасності²³.

Інший науковець Мауріціо Грібауді ілюструє у статті питання урбанізації, робітничих відносин, становлення з селян у робітники, ланок поміж нижньою верствою села і міста, середньою верствою села і міста і т.д. Парижу і Франції, використовуючи опитування 151 сімей робітників та аналізуючи генеалогічні дерева²⁴. За подібною методологією (опитування 90 сімей, генеалогія), автор, у іншій статті, досліджує мотиви і шляхи міграції поміж містом і селом²⁵. Виходячи з таких мікродосліджень, які базуються здебільшого на системному підході до джерел, усвідомлюється, що цілком соціальної мікроісторії є розуміти суспільство через однорідність життя звичайних людей, що є близьким і для німецької *Alltagsgeschichte*.

Карло Гінзбург, як представник іншого типу, культурної мікроісторії, прославився своїми дослідженнями італійського регіону Фріуль. Його ранні праці «Нічні битви»²⁶ і «Сир і хробаки»²⁷ вже стали класичними взірцями для наслідування. Схвальні відгуки багатьох одразу після публікації²⁸, зберігають авторитет і сьогодні. Досліджуючи XVI–XVII століття, К.Гінзбург на прикладі існування феномену т.зв. *benandanti* чи життя італійського мельника Менохіо піднімає такі питання, як відносини поміж Церквою і суспільством, розуміння і уявлення Бога простими людьми, масовість віри у чарівництво, вплив друку і розповсюдження книг в народі, різниця поміж елітною і популярною культурою тощо. Джерелом до написання К.Гінзбургом його робіт стали

документи віднайдені в таємних архівах Церкви про діяння Святої Інквізиції²⁹, і як більшість великих наукових досягнень не були результатом довгих роздумів, а були вибрані випадково, про що зізнається сам автор³⁰.

Надаючи перевагу деталям, Карло Гінзбург висуває концепцію «парадигми знаків» протиставляючи її «галилеївській парадигмі» і загалом модному поняттю «парадигма» представленому Томасом Куном кілька років раніше. Беручи за основу морфологічний метод, К.Гінзбург пропонує історикам звернутись до міфів, вірувань, творів мистецтва, в яких можна виявити подібності епохи, незважаючи на різний контекст³¹. Аналізуючи методологію розслідування Шерлока Холмса, психологічні дослідження загадкового лікаря Джованні Мореллі (чи російського письменника Івана Лермоліфа), технологію досліджень Зигмунда Фрейда, Карло Гінзбург звертається до розгляду таких елементів як, наприклад, вуха, руки у візуальних джерелах³².

Важливо відзначити, що *Alltagsgeschichte* і *Microstoria* не є ідентичними напрямками дослідження тільки у різних країнах. Незважаючи на подібність тем і методології, вони можуть вважатись лише сестрами, за визначенням Ганса Медіка³³. За теорією різниця між німецькою *Alltagsgeschichte* та італійською *Microstoria* пролягає у різних часових рамках дослідження: перша цільово направлена на новітню історію, в той час як інша звертається здебільшого до пізнього Середньовіччя і раніше³⁴. Незважаючи на це, на практиці можна побачити багато праць типу *Alltagsgeschichte*, які звертаються до досліджень історії повсякдення Середньовіччя, а то і раніше³⁵. Пояснення можуть бути різні, починаючи від проблем перекладу до неадекватного підходу і ненаданню важливості такому розрізненню. Крім того, німецька *Alltagsgeschichte* спрямована, перш за все, на виявлення досвіду звичайних людей в певному соціальному просторі, тоді як мікроісторики прагнуть відновити соціальні відносини для вирозуміння історичного процесу³⁶.

Аналізуючи зібрання наукових статей семи німецьких авторів «Історія повсякдення» за редакцією Альфа Людтке³⁷ і десяти італійських та французьких істориків «Ігри масштабів» за редакцією Жака Ревеля³⁸, можна порівняти схожість основних проблем та питань, методів та підходів, які ставили і ставлять перед собою дослідники «історії повсякдення». Основна ідея, на думку Грегорі Бреда³⁹, яка пронизує ці дослідження, пролягає у невід'ємності історії щоденного життя від макроконтексту, незважаючи на реалізацію прийомів мікроісторичного аналізу та реконструкцію мікро. Дослідники, в-основному, і кожен у своєму полі зосереджуються на інтердисциплінарності історії повсякдення і показують її зв'язок з етнологією, історією ментальностей, гендерною історією, історією культури, біографією та іншими новими напрямками та методами дослідження 1970-х років, представляючи таким чином придатність і цінність нових праць.

Історія повсякдення викликала широкий резонанс і серед французьких науковців. Історики «школи Анналів» звісно не забарилися з дослідженнями «*histoire de la vie quotidienne*», а то й і дещо випереджали. У своїй монументальній трьохтомній праці «Матеріальна цивілізація» Фернан Бродель присвятив перший том для представлення «структур повсякдення»⁴⁰. До них дослідник відніс все, що оточує людину і супроводжує її з дня на день – географічні і екологічні умови життя, трудову діяльність, потреби в житлі, їжі, одязі та можливості їх задоволення через техніку і нові технології,

аналіз взаємозв'язків між людьми, їх поступків, цінностей і правил, форм тощо. Незважаючи на широке представлення і використання великої кількості цікавого матеріалу Ф.Броделем, повсякденне життя для автора відбувалося лише в часі короткому, що мало дещо негативне значення, зважаючи на тотальність історії, яку науковець пропагував.

Негативні нотки перших французьких досліджень з історії щоденного життя, які здебільшого були наслідком впливу марксистських теорій, зберігаються і у інших працях того часу. Зокрема, А.Лефевр у трьох томах праці «Критика щоденного життя» представляє аспекти дослідження «історії повсякдення». Під поняттям «критика щоденного життя» автор розуміє не одну, а цілих дві критики. Перша «непряма критика», закорінена ще в античності і пов'язана з розвитком мистецтв, теології, які були тими аспектами, що провадили людину до вищості, тоді як щоденне життя розглядалось, як щось нище, не варте уваги і небачене. Друга «пряма критика» випливала з попередньої (непрямої) і у свій спосіб реабілітуючи її, наголошувала не на повній відсутності щоденного життя, а на нездатності його пізнати, за браком відповідних дисциплін порохувати людське існування в його цілості⁴¹. Загалом, розуміння А.Лефевром щоденного життя зберігає марксистський матеріалізм, через який щоденність бачиться ним, як діалог зі світом об'єктів, від якого ми є залежні.

Оптимістичніші дослідження бачимо у двотомній праці «Винайдення щоденності» Мішеля де Серто. Автор підтверджує твердження А.Лефевра про неможливість дослідити щоденність за допомогою однієї науки чи методу. Мішель де Серто відзначає, що не варто відмежовуватися від розгляду різних соціальних аспектів, а слід подивитися позитивніше на щоденність. Різні типові дії зі щоденності можуть бути справжнім «винайденням» всередині укладеного державою чи суспільними класами контролю⁴². Автор вводить поняття «кожного», який хоч і є маргіналом, аутсайдером історії, в той же час є, бодай, чисельно «вищий» і носить ім'я споживача. Мішель де Серто не погоджується з загальноприйнятим визначенням споживача, як т.зв. «простака» системи, що живе лише за навчальним посібником, а надає йому вільної волі у таких щоденних практиках, як читання, варіння, в яких він є звільненим від суспільного контролю. Інші французькі дослідники подібно працювали над питаннями щоденного життя, приділяючи більше уваги взаємозв'язкам між способом життя людей і їх ментальностями, побутовою соціальною психологією тощо.

Порівнюючи з попередніми німецько-італійськими дослідженнями спільне, що об'єднувало французьких істориків, що займалися питаннями щоденності та мікроісториків – це нове розуміння минулого як „історії знизу” або „зсередини”, яке дало голос „маленькій людині”. Важливі питання, які ставились вченими попередніх шкіл, такі як дослідження приватних долів „незамітних людей”, апробація методології і джерел, дослідження питання про способи життя і екстремального виживання в умовах воєн, революцій, терору, голоду і т.ін., мали місце і серед французьких науковців. Важлива відмінність знову ж таки пролягає у предметі дослідження і часових рамках. Французька «histoire du quotidien» не пішла далі приватного життя, гендерної історії, історії читання, клімату чи тіла, досліджуючи здебільшого спокійні періоди, без кардинальних переломів, що для німецької «Alltagsgeschichte» було лише початком⁴³.

Окрім досліджень західних науковців трьох базових «шкіл» слід проаналізувати і інші типи писання історій повсякдення, предметом яких виступає буденність дещо східнішого простору. Важливо відмітити, що праці східноєвропейських науковців значно розширили теми досліджень, використовуючи нові джерела, ставлячи нові проблеми болючі для їхнього «світу». Зокрема, наукова стаття Г.Ташпекова⁴⁴ є вузько направленим дослідженням селянських «частушок», які для автора виявились кращим ключем до розуміння проблем людей Волгоградської, Пензенської і Саратовської областей 30-х років ХХ століття, ніж офіційні документи. Будь-яка подія на політичному рівні знаходила своє відображення у маленьких віршиках, де у своєрідній легковажно-жартівливій формі можна відчитати нотки тривоги, небезпеки, відчаю росіян, зважаючи на важкі випробування щоденності.

Інша праця «Масова культура в Радянській Росії» західних дослідників⁴⁵ більша за обсягом досліджуваних джерел і їх урізноманітнення. Автори вдалися до прочитання не лише прозових текстів, але навіть і фільмів, карикатур, анекдотів, ігор, які були популярними в радянський час. Через такі культурні елементи людського буденного буття, передавалися тонкощі розуміння суспільством тих проблем, які здавалось би не мали бути зрозумілими на повсякденному рівні. Важливою відмінністю цієї книги є підбірка джерел, які несли в собі пропагандистський характер, спонсорований режимом, на відміну від попереднього дослідження „частушок”, яке було продуктом суто народної творчості. Зважаючи на те, що режим мав би впливати на масову свідомість, пропонувалися зразки культури, яка би витворювала буденність для людей і заставляла їх вірити, що це є їхнє життя. Різниця лише в тому, що людина завжди є наділена творчим елементом і незважаючи на пропоновану масову культуру, вона часто виходила за межі дозволеного, створюючи власні „шедеври”, які і були прийнятними у її маленькому світі.

Книга „Крестьянская цивилизация в России” В.Бердинских⁴⁶, створена зі зразків усної історії, представляє різні аспекти культурно-соціального життя людей. Для В.Бердинских «повсякдення» це і природне середовище, де важливим є розумінням природи (дня і ночі, звірів, лісу), російського села, де автор виділив сусідів, дім, двір, прізвиська, гумор в побуті, сімейне коло і т.ін. Зважаючи на бажання автора розкрити різні сфери життя людини, мабуть, можна б було віднести цю книгу за методологією написання історії повсякдення до бродєлівського типу історіографії. Напротывагу всеохопній книзі російського дослідника, польський історик Вітольд Молік зосереджується у своїй книзі „Життя щоденне земель в Великопольщі в ХІХ на початку ХХ століття. Культура матеріальна”⁴⁷ лише на кількох аспектах повсякденної історії. Перш за все, автор не забуває включити в щоденне життя всі прошарки суспільства, навіть ті, історія яких пишеться постійно, це, зокрема, соціальний портрет великих власників земель в Великопольщі. Крім того, автор звертає увагу на два аспекти представлення повсякденної реальності, а саме, на уроки моди і втіхи столу, які є цікавим відображення життя людей того часу.

Реконструкція історії повсякдення, говорить нам багато нового і цінного, але постає і інше питання, як багато вона може сказати? як багато є досвідів? чи достатньо нотаріальних записок, анекдотів на всі історії – і «всесвітні», і «загальні» за визначенням герцога Ожа, і політичні, і економічні і т.д.? Дослідження Фріуло – це добре, а Риму?⁴⁸

За зауваженням Андреаса Гільгрубера історик повинен працювати з конкретними джерелами, тож чи достатньо підготовані історики до таких нових, екстравагантних досліджень? Відразу ж виступає питання суб'єктивності історії щоденного життя і проблеми захопленості досліджуваним предметом⁴⁹. Ці, та інші подібні критичні питання, які здебільшого ставляться до істориків щоденного життя можуть легко відповістися, що і вдало робить Альф Людтке, як один з основних апологетів наряду у його статті «Що таке історія повсякдення і хто її практикує?»⁵⁰. Питання, з якими стикається історик, який досліджує історію повсякдення, не є далекими, чи радикально відмінними від питань, з якими стикається історик, досліджуючи економічне чи політичне життя. Основна проблема постає в наставленні і професійності історика. Тому, в даному випадку важливіше поглянути на можливості, які відкрило дослідження історії щоденного життя і які нові відкриття ще чекають попереду.

На сьогодні дослідження історії повсякдення набуло різних форм у історіографіях західних істориків і поступово з новою ходою перекочує й на Схід, країни Африки⁵¹ і т.д. Різноманітність тем, досліджуваних предметів, допомогли подолати „маргінальне” відношення до зовсім недосліджуваних груп, таких як бомжі, бандити, і навіть жінки. Крім того, тексти про історію щоденного життя читаються здебільшого легко, цікаво, на одному диханні, підтверджуючи тезу: «історія-мистецтво», а не лише суха наука і теорія. Провокаційне питання «Що прийде після *Alltagsgeschichte*?» висунене провідними спеціалістами «історії повсякдення» на конференції у Ганновері у 1992⁵², гадаю є ще не на часі, принаймні не для істориків з поза німецько-тало-французького простору. Крім того, як критично зреагував Юрген Кока, питання було поставлене недоречно, оскільки *Alltagsgeschichte* не є домінантним напрямом дослідження⁵³.

Втім, попри всі сумніви історія повсякдення залишається важливою віхою в розвитку історичної науки. Насправді, щоб увійти у спосіб думання людей двадцять, сорок чи сто років тому, не завжди потрібно вчитувати політичні трактати чи хроніку військових походів. Іноді достатньо вчитатися в зміст приказки, прислів'я чи газетної замітки, щоб зрозуміти чим насправді жило суспільство у минулому. Сьогодні, коли більшість типів історій вже вичерпались і не можуть запропонувати нових підходів для представлення іншої історії, історія повсякденного життя виступає певним еліксиром, який показує ті таємні і недосліджувані сторінки історії, на які з відкритими очима дивиться сучасне суспільство. І незважаючи на скепсис Ю.Кока, який ще у 1990-х роках не пророкував світлого майбутнього для «історії щоденного життя», розглядаючи це лише як мрію⁵⁴, вже більше як десяток років по тому, а історія повсякдення спокійно крокує на науковій ниві, втішаючи читачів новими та екстраординарними дослідженнями.

---

¹ Книга французького письменника Раймона Кено «Голубі квіти», яка вийшла з друку 1965 року заповнила увагою широке коло читачів. Подорожі герцога Ожа повз історію (інтервалом у 175 років) викликали цікавість і серед істориків «щоденного життя». Цікаво, що той же уривок з книги про метафізичні обставини існування історії (Queneau R. Les fleurs bleues. – Paris: Gallimard, 2005. – P. 89.) цитується (судячи по виданню) спершу італійськими науковцями Ginzburg C., Tedeschi J., Tedeschi A. Microhistory: Two or Three Things That I Know about It // Critical Inquiry. – Vol.20. – No.1, 1993. – P. 14., згодом німецьким вченим Medick H. Mikro-Historie // Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie: eine

Diskussion / hrsg. von W. Schulze. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1994. – P. 42., далі згадується і в передмові до французького видання *Jeux d'îchelles. La micro-analyse a l'expérience / sous la dir. de J.Revel.* – Paris : Gallimard/Le Seuil/Hautes études, 1996. – P. 11., що може свідчити про актуальність переосмислення самого поняття «історія».

² Hardtwig W. Alltagsgeschichte heute. Eine kritische Bilanz // Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie: eine Diskussion / hrsg. von W. Schulze. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1994. – P. 26.

³ Lüdtkе A. Einleitung. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte? // Alltagsgeschichte: zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen / hg. A. Lüdtkе. – Frankfurt/Main; New York: Campus, 1989. – P. 9.

⁴ Eley G. Review: Labor History, Social History, Alltagsgeschichte: Experience, Culture, and the Politics of the Everyday – a New Direction for German Social History // *The Journal of Modern History.* – Vol.61. – No.2, 1989. – P. 298. // jstor.org

⁵ Ute D. Quo vadis, Sozialgeschichte? Kleines Plädoyer für eine hermeneutische Wende // Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie: eine Diskussion / hrsg. von W. Schulze. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1994. – P. 54–64.

⁶ *La nouvelle histoire / sous la dir. de J. Le Goff.* – Bruxelles : Complexe, 2006. – P. 12.

⁷ Меркулова Д. Феноменологическая социология о повседневности // http://liber.rsuh.ru/Conf/Philos_culture/merculova.html

⁸ Григорьев Л. „Социология повседневности“ Альфреда Шюца // СОЦИС. – №2, 1988. – СС. 123, 125; Шюц А. Структура повседневного мышления // СОЦИС. – №2, 1988. – СС. 131–132.

⁹ Пушкарева Н. История повседневности // <http://www.krugosvet.ru/articles/105/1010512/1010512a1.htm>

¹⁰ Меркулова Д. Феноменологическая социология о повседневности...

¹¹ Пушкарева Н. История повседневности...

¹² Fletcher R. Review: History from Below Comes to Germany: The New History Movement in the Federal Republic of Germany // *The Journal of Modern History.* – Vol.60. – No.3, 1988. – PP. 557–568. // jstor.org

¹³ Nolan M. Work, gender and everyday life: reflections on continuity, normality and agency in twentieth-century Germany // *Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison / ed. by I. Kershaw and M. Lewin.* – Cambridge: University Press, 1997. – P. 311.

¹⁴ Nolan M. The Historikerstreit and Social History // *New German Critique.* – No.44, Special Issue on the Historikerstreit, 1988. – P. 57. // jstor.org

¹⁵ Nolan M. The Historikerstreit..., P. 60.

¹⁶ Breyvogel W. Jugendliche Widerstandsformen – Vom organisierten Widerstand zur jugendlichen Alltagsopposition // *Widerstand gegen den Nationalsozialismus / hrsg. von P. Steinbach und J. Tuchel.* – Berlin: Akad. Verl., 1994. – PP. 426–442.

¹⁷ Lüdtkе A. Wo blieb die „rote Glut“? Arbeitererfahrungen und deutscher Faschismus // Alltagsgeschichte: zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen / hg. A. Lüdtkе. – Frankfurt/Main; New York: Campus, 1989. – PP. 224–282.

¹⁸ Lüdtkе A. Geschichte und Eigensinn // *Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte: zur Theorie und Praxis von Alltagsgeschichte / hrsg. Berliner Geschichtswerkstatt.* – Münster: Westfälisches Dampfboot, 1994. – PP. 139–153.

¹⁹ Lüdtkе A. The Appeal of Exterminating “Others”: German Workers and the Limits of Resistance // *The Journal of Modern History.* – Vol.64, Supplement: Resistance Against the Third Reich, 1992. – PP. S46–S67. // jstor.org

²⁰ Lüdtkе A. „Coming to Terms with the Past”: Illusions of Remembering, Ways of Forgetting Nazism in West Germany // *The Journal of Modern History.* – Vol.65. – No.3, 1993. – PP. 542–572. // jstor.org

²¹ Ginzburg C., Tedeschi J., Tedeschi A.C. Microhistory: Two or Three Things That I Know about It // *Critical Inquiry.* – Vol.20. – No.1, 1993. – PP. 10–35. // jstor.org

²² Revel J. L’histoire au ras du sol // Levi G. Le pouvoir au village. Histoire d’un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle / traduit de l’italien par M. Aymard. – Paris : Gallimard, 1989. – P. XVIII.

²³ *Histoire des jeunes en Occident / sous la dir. de G. Levi et J.-C. Schmitt.* – Paris : Le Seuil. – Tom 1. De l’Antiquité à l’époque moderne, 1996. – P. 10.

²⁴ Gribaudi M. Itinéraires personnels et stratégies familiales: les ouvriers de Renault dans l’entre-deux-guerres // *Population (French Edition) 44e Année.* – No.6, 1989. – PP. 1213–1232. // jstor.org

- ²⁵ Gribaudi M. Stratégies migratoires et mobilité relative entre village et ville // *Population (French Edition)* 37e Année. – No.6, 1982. – PP. 1159–1181. // jstor.org
- ²⁶ Ginzburg C. Les batailles nocturnes : sorcellerie et rituels agraires en Frioul XVI–XVIIe siècle / traduit de l'italien par G. Charuty. – Verdier, 1980. – 245 p.
- ²⁷ Ginzburg C. Le fromage et les vers. L'univers d'un meunier du XVIe siècle / traduit de l'italien par M. Aymard. – Paris : Flammarion, 1980. – 222 p.
- ²⁸ Zambelli P. Review: From Menocchio to Pierro Della Francesca. The Work of Carlo Ginzburg // *The Historical Journal*. – Vol. 28. – No.4, 1985. – PP. 983–999. // jstor.org
- ²⁹ У французькому перекладі «Нічних баталій» автор представляє також частково джерело на базі якого проводилось ним мікро–дослідження та деякі примітки до нього. Ginzburg C. Les batailles nocturnes : sorcellerie et rituels agraires en Frioul XVI–XVIIe siècle / traduit de l'italien par G. Charuty. – Verdier, 1980. – PP. 187–222.
- ³⁰ Entretien entre Giordana Charuty, Daniel Fabre et Carlo Ginzburg // Ginzburg C. Les batailles nocturnes : sorcellerie et rituels agraires en Frioul XVI–XVIIe siècle / traduit de l'italien par G. Charuty. – Verdier, 1980. – P. 226. У дещо новішому за часом інтерв'ю Карло Гінзбург розповідає більше про особистий досвід і радість від відкриттів та досягнень у роботі з джерелами у різних архівах. Gersmann G. Interview mit Carlo Ginzburg. Zwischen den Zeilen, gegen den Strich // *Zeitenblicke*. – Nr.1, 2002 // <http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/01/ginzburg/ginzburg.html>
- ³¹ Ginzburg C. Clues: Roots of a Scientific Paradigm // *Theory and Society*. – Vol.7. – No.3, 1979. – PP. 273–288. // jstor.org
- ³² Ginzburg C. Spurensicherungen. Iber verborgene Geschichte, Kunst und soziales Gedächtnis. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988. – PP. 78–125.
- ³³ Medick H. Mikro–Historie..., P. 40.
- ³⁴ Noiriel G. Qu'est–ce que l'histoire contemporaine? – Paris: Hachette, 1998. – P. 113.
- ³⁵ Зокрема кілька прикладів: Jaritz G. Zwischen Augenblick und Ewigkeit : Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters. – Wien ; Köln : Böhlaus, 1989. – 223 p.; Alltag in der Schweiz seit 1300 / hg. B. Schneider. – Zürich: Chronos, 1991. – 300 p.
- ³⁶ Brad S. G. Review: Is Small Beautiful? Microhistory and the History of Everyday Life. Reviewed Works: The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experience and Ways of Life, by Alf L dtker, William Templer. *Jeux d' chelles. La micro–analyse a l'exp rience*, by Jacques Revel // *History and Theory*. – Vol.38. – No.1, 1999. – PP. 100–110. // jstor.org
- ³⁷ L dtker A. *Alltagsgeschichte: zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen* / hg. A. L dtker. – Frankfurt/Main; New York: Campus, 1989. – 350p.
- ³⁸ *Jeux d' chelles. La micro–analyse a l'exp rience...*, 252p.
- ³⁹ Brad S. G. Review: Is Small Beautiful? – PP. 100–110. // jstor.org
- ⁴⁰ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. – Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
- ⁴¹ Schilling D. Everyday life and the challenge to history in postwar France: Braudel, Lefebvre, Certeau // *Diacritics*. – Vol.33. – No.1, 2003. – P. 38. // jstor.org
- ⁴² Schilling D. Everyday life and..., P. 35.
- ⁴³ Ibid., P. 38.
- ⁴⁴ Ташпеков Г. Жизнь крестьянства 30–х годов в свете деревенских частушек, 2002 // <http://socis.isras.ru/SocIsArticles/200209/Tashpekov.doc>
- ⁴⁵ Mass Culture in Soviet Russia. Tales, Poems, Songs, Movies, Plays and Folklore 1917–1953 / L. von Geldern and R. Stites. – Indiana University Press, 1995. – P. 212.
- ⁴⁶ Бердинских В. Крестьянская цивилизация в России. – М.: “Аграф”, 2001. – 432с.
- ⁴⁷ Molik W.  ycie codzienne Ziemiactwa w Wielkopolsce w XIX na pocz tku XX wieku. *Kultura Materialna*. – Poznań, 1999. – 352p.
- ⁴⁸ Brad S. G. Review: Is Small Beautiful?., P. 107.
- ⁴⁹ Strauss G. The Dilemma of Popular History // *Past and Present*. – No.132, 1991. – P. 133. // jstor.org

---

⁵⁰ Lydtke A. Einleitung. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte?, PP. 9–47.

⁵¹ Eckert A, Jones A. Introduction: Historical Writing about Everyday Life // Journal of African Cultural Studies. – Vol.15. – No.1, Everyday Life in Colonial Africa, 2002. – PP. 5–16. // jstor.org

⁵² Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie: eine Diskussion / hrsg. von W. Schulze. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1994. – P. 6, 11, 83

⁵³ Kocka J. Perspektiven für die Sozialgeschichte der neunziger Jahre // Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie: eine Diskussion / hrsg. von W. Schulze. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1994. – P. 33.

⁵⁴ Ibid., P. 39.